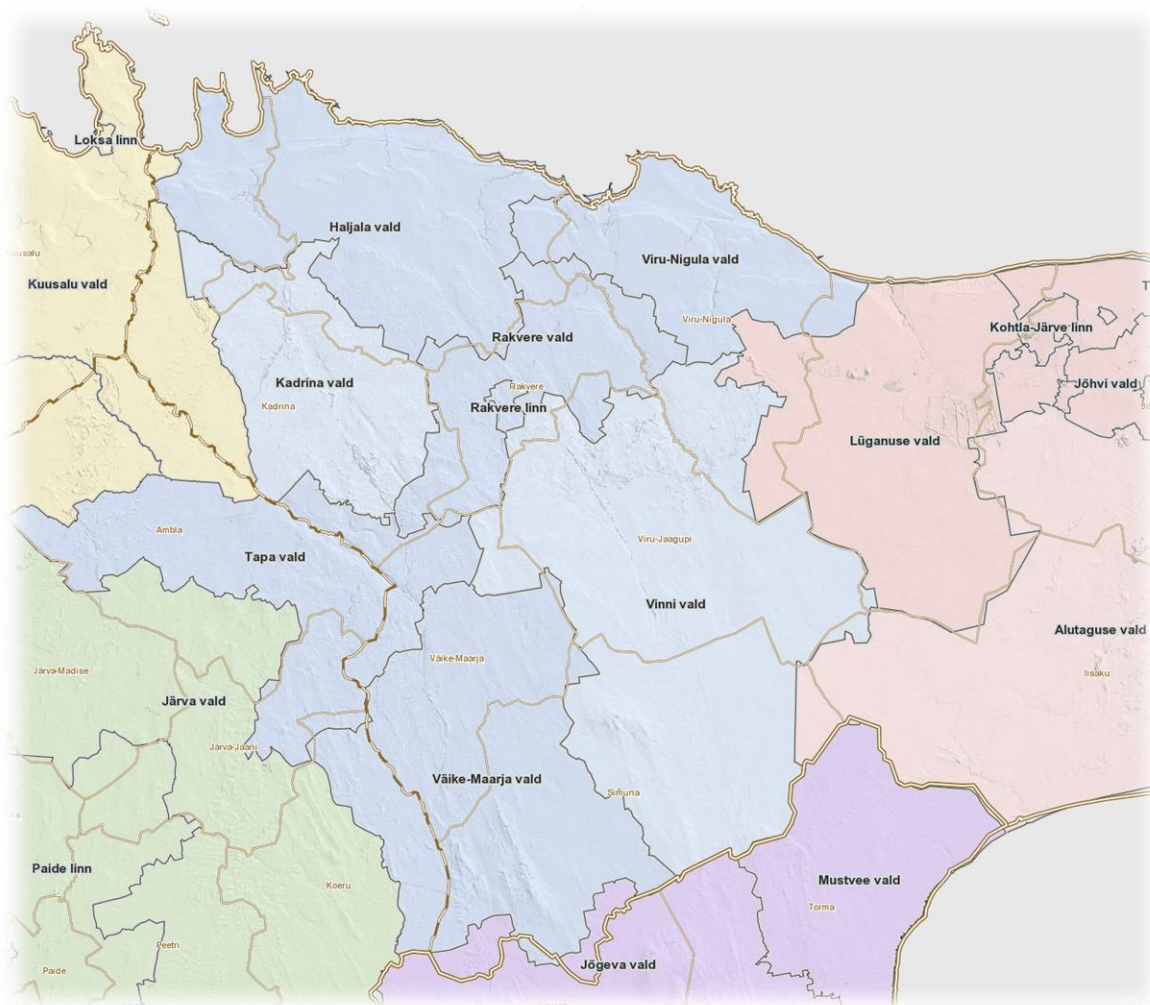

Lääne-Viru maakonna looduslike pühapaikade inventuur arhiiviallikate põhjal: Kadrina kihelkonna pühapaigad Lääne-Viru maakond, Harju maakond

Lõpparuanne

Töö nr: 1880MT1

Tööd on rahastanud Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Muinsuskaitseamet

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

MUINSUSKAITSEAMET

Töö on teostanud AB Artes Terrae OÜ, MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus ja Tartu Ülikool

Tellija: Muinsuskaitseamet

Projekti juht: Mart Hiob, PhD

Autor: Reeli Reinaus, MA

Töörühm: Mari-Ann Remmel, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)

Kristel Kivari, PhD (Tartu Ülikool)

Laura Mäemets, MA

Mart Hiob, PhD

Kristjan Piirimäe, PhD

Sisukord

1. Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel	5
2. Välitööde toimumise ajakava	5
3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg	5
4. Ülevaade töö tulemuslikkusest	6
5. Inventeeritud kohad	6
6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele	9
7. Tööde käigus ettetulnud probleemid	10
8. Töörühma ettepanek kaitse alla võtmise kohta	10
9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad	11

1. Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel

Erinevatel töötappidel osalejad:

Reeli Reinaus (välitööde ettevalmistamine, välitööd, teabepäeval osalemine, aruande kirjutamine, järeltööd);

Mari-Ann Rimmel (välitööde märkmed);

Mart Hiob (projektijuhtimine);

Kristjan Piirimäe (GIS andmete loomine).

2. Välitööde toimumise ajakava

<i>Kuupäev</i>	<i>Küla, linn, alevik</i>	<i>Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms</i>	<i>Osalejad</i>
12.04.2019	Järni, Hõbeda, Kallukse, Arbavere	Järni Vasivere Altarimägi, Hõbeda Maarjamägi ja Maarjamäe allikas, Kallukse Lodikivi, Arbavere hiiekallas	Reeli Reinaus
14.04.2019	Ilumäe, Vatku, Uku	Ilumäe hiieallikas, Vatku tamm, hiiepõld, ohvriallikas, Uku hiiekoht, Uku kivi, Uku Härjapea kivi	Reeli Reinaus
16.04.2019	Vaiatu, Ohepalu	Palmse tamm, Vaiatu Kallukse määnd ja Kitlimägi, Ohepalu Kirikumägi	Reeli Reinaus
27.05.2019	Neeruti, Muike, Ilumäe, Koljaku, Jõepere	Neeruti Paatermägi, Muike Vahakivi, Muike ohvrikivi, Ilumäe Kõnnu hiis ja ohvriallikas, Korjuse hiiealuse mets ja ohvrikivid	Reeli Reinaus
12.06.2019	Jõepere, Võduvere, Mäo	Altarikivi Jõepere külas, Jõepere Pundi allikas, Jõepere Valgma raviallikas, Võduvere Mäeotsa tervendav allikas, Mäo tervistava toimega allikas	Reeli Reinaus
05.08.2019	Saukse, Ilumäe, Vatku, Vihasoo	Saukse hiiesalu, Ilumäe silmaallikas, Vatku hiieväli, Vihasoo Uku haud ja Vihasoo hiis	Reeli Reinaus
10.08.2019	Jõepere, Kiku, Põima	Jõepere Valgma jumala jalajäljega kivi, Kiku hiis, Põima hiis	Reeli Reinaus
23.09.2019	Ilumäe	Intervjuu Ilumäe põliselaniku [redacted], Ilumäe hiis ja silmaallikas	Reeli Reinaus, Mari-Ann Rimmel
5.10.2019	Kadrina	Teabepäev	Reeli Reinaus

3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg

Ettevalmistustööd: 250 tundi.

Välitööd koos teabepäevaga: 70 tundi.

Järeltööd: 50 tundi.

Kokku: 370 tundi.

4. Ülevaade töö tulemuslikkusest

Arhiivandmete, kirjalike väljaannete ja kaardiandmete analüüsi tulemusena kujunes Kadrina kihelkonnas esialgseid kohti, mida võis käsitleda pühapaikadena või mis olid vähemalt kaudselt seotud pühaduse mõistega, kokku **78**. Algselt nimekirjast jäid välja juba muinsuskaitse all olevad objektid (**5**) ning samuti talud, mis olid seotud hiieponüümikaga, kuid millega seoses pärimust ei leidunud. Pärast arhiivandmete analüüsimist jäi sõelale **67** kohta, mis olid otseselt ohvri- või ravikohad või seotud teatud rituaalsete tegevustega. Algselt oli küll kohti pisut rohkem, kuid andmete võrdlemisel ja välitööde käigus selgus, et osa paiku on teadetes lokaliseeritud erinevate külade alla, kuid pärimustekst viitab sellele, et tegu on ühe ja sama paigaga.

Juba mainitud 67st kohast oli juba arhiiviallikate põhjal selge, et **ühiksa** neist on hävinud. Enamikul juhtudel viitas sellele otsesõnu ka arhiivitekst ise. Teiseks arvasin võimalike inventeeritavate kohtade nimekirjast välja ka paigad, mida võidi pidada küll pühaks, kuid mille juures ilmselt ei käidud rituaalseid toiminguid sooritamas (nt kivid, mida arvatakse varem inimesed olnud). Samuti oli selge, et teated, mis kirjeldasid objekti asukohta väga ebamääraselt, oleks targem kõrvale jätta.

Kokku sai Kadrina kihelkonnas inventeeritud **26** pühapaika. Lisaks neile oli palju kohti, mille lokaliseerimiseks olid küll üsna selgepiirilised juhised, kuid mis olid kas hävinud või mille kindluses siiski päris kindel ei saanud olla.

Paikade leidmist takistas peamiselt see, et paljuski oli arhiiviteadete osas tegu üldiste teadetega, kus olid toodud paigad ära küla või talu täpsusega, kuid näiteks üsna tavalise kivi otsimisel kivisel maastikul pole sellest infost just erilist kasu, liiatigi kui põliselanikke, kes kohta teada võiksid, külas enam ei ela. Samas oli pühapaikade leidmisel üsna palju abiks Kadrinas eelnevalt läbi viidud pärimuskultuuri objektide inventuur ning ka Lahemaa Rahvusparkis toimunud kohapärimuse uuring.

Olemasolevatele teadetele tuli juurde **2** uut kohta – Härjapea kivi Uku külas ja Vatu hiieamm. Ilmselt tingis väheste uute kohtade arvu asjaolu, et esiteks on Kadrina kihelkonnast kogutud üsna palju pärimust ning teiseks on Lahemaa rahvusparki osa samuti üsna põhjalikult uuritud. Samuti ei ole Vatu hiieamm otseselt nende välitööde käigus avastatud. Lihtsalt varemalt ei olnud teada, et puud oleks ka hiieammeks peetud.

Inventeeritud kohtade hulgas oli hulk selliseid, mis kuulusid suuremate kompleksmuististe koosseisu. Kompleksideks tuleks lugeda Hõbeda Maarjamägi ja Maarjamäe allikas, Ilumäe Kõnnu hiis koos hiieniinepuu, ohvriallika ja Silmaallikaga, Korjuse küla Hiiealuse mets koos kahe ohvrikiviga, Vatu Vahakivi (kultuuriväärtuste registri nr 10624), Hiieväli (põhimõtteliselt kultuurmaa) ja ohvriallikas ning miks mitte ka hiieamm, mis neist siiski veidi eemal asub.

5. Inventeeritud kohad

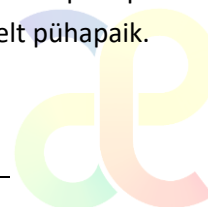
Inventeeritud kohtade nimekiri:

- 1) **Hiiekallas**, Arbavere küla
- 2) **Maarjamägi**, Hõbeda küla
- 3) **Maarjamäe allikas**, Hõbeda küla
- 4) **Kõnnu hiis**, Ilumäe küla
- 5) **Kõnnu hiie ohvriallikas**, Ilumäe küla
- 6) **Kõnnu hiie silmaallikas**, Ilumäe küla
- 7) **Jumala jalajäljega kivi**, Jõepere küla

- 8) **Pundi allikas**, Jõepere küla
- 9) **Altarimägi**, Järni küla
- 10) **Lodikivi**, Kallukse küla
- 11) **Hiiealuse mets**, Korjuse küla
- 12) **Väike ohvrikivi**, Korjuse küla
- 13) **Suur ohvrikivi**, Korjuse küla
- 14) **Tervistava toimega allikas**, Mäo küla
- 15) **Paatermägi**, Neeruti küla
- 16) **Kirikumägi**, Ohepalu küla
- 17) **Muike ohvrikivi**, Palmse küla
- 18) **Vahakivi**, Palmse küla
- 19) **Hiiesalu**, Saukse küla
- 20) **Härjapea kivi**, Uku küla
- 21) **Uku kivi**, Uku küla
- 22) **Kallukse määnd**, Vaiatu küla
- 23) **Hiietamm**, Vatu küla
- 24) **Ohvriallikas**, Vatu küla
- 25) **Vihasoo hiis**, Vihasoo küla
- 26) **Uku haud**, Vihasoo küla

Perspektiivikad või välitöödel leidmata jäänud kohad (puudulike või vastuoluliste lähteandmete vm asjaolude tõttu), mille kohta võiks veel täiendavalt andmeid uurida ja kaaluda ka väliuuringuid (lisaks jäid kokkuleppeliselt inventeerimata võimalikud kabelikohad):

- 1) **Kloodiaasu ohvrikivi/piirikivi**. Hulja küla. Suur kivi Kloodiaasus Toomarahva 3-nurkse heinamaatüki teravas tipus, kuhu jooksevad kokku Kihlevere, Hulja ja Veltsi mõisa piir. Kivile on raiutud 3 risti. Koduloolane Richard Tammik oletab, et see on siiski pigem piirikivi olnud. Kloodiaasu heinamaa koordinaadid: X: 6583762,2; Y: 625147,2.
- 2) **Ohvriallikas**. Ilumäe küla. Allika talu maal, kohe Ilumäe kabeli vahetus läheduses. (Andmed Villu Jahilolt.)
- 3) **Lemminge kosk**. Joandu küla. Kose järgi ennustatud ilma, kuid pole otseselt pühapaik.
- 4) **Ohvrikivi**. Jürimõisa küla. Selle talu (Kruusamäe A4) talu maal suur kivi – äike lõi 1/3 ära (veeti soosse). Kahel pool küljel on trepiastmed, on muistne ohvrikivi.
- 5) **Nõiutud pulmalised**. Neeruti küla. Kivid Valgeristi mäel. Pole otseselt pühapaik. Koordinaadid: X: 6576918,6; Y: 620371,7.
- 6) **Rohuaaia allikas**. Neeruti küla. Allika asukoht: X: 6575567,7; Y: 622692,8. Võimalik, et kattub kohanimekaardil olevat Aruallikaga.
- 7) **Huntkivi**. Palmse küla. Tüdruk muutunud kiviks. Pole otseselt pühapaik.
- 8) **Silmaallikas**. Palmse küla. Põhikaardil, kuid puudub pärimus. Koordinaadid: X: 6599847,9; Y: 610358,4.
- 9) **Kabeli kääbas, Palve kääbas, Ohverduse kääbas**. Tõugu küla. Arvatavasti üks MK alustest kivikalmetest.
- 10) **Titeniidi kivi**. Tõugu küla. Kivil ristitud lapsi ja Katkuloigust võetud vett. Kaudselt pühapaik.
- 11) **Katkuloik**. Tõugu küla. Kivil ristitud lapsi ja Katkuloigust võetud vett. Kaudselt pühapaik.

- 12) **Kükaeide kivi.** Udriku küla. Kiviks muudetud inimene. Pole otseselt pühapaik. *Küka eit olla pühapäevadel marjul käinud, pärast muudeti kiviks. Täpselt nagu eit istub seal järve ääres.* Järve koordinaadid: X: 6574964,7; Y: 617661,8.
- 13) **Suuresilma allikas.** Vaiatu küla. Kolu mõisa taga, veega arstinud paruniproua oma alamate silmi. 1969. a andmetel on maaparandusega ära kuivanud. Samas ka praegu on mõisa taga näha allikaid, milline neist on õige, pole võimalik arvata. Koordinaadid: X: 6581757,2; Y: 614174,2.
- 14) **Kitlimägi, Hiimägi.** Vaiatu küla. Osa tehtud põlluks, osalt on järel mäeküngas keset põldu ja selle läheduses teine mägi, millel asub talukompleks. Arhiivipärimus puudub. Info, et tegu võiks olla hiimäega, pärineb pärandkultuuri kaardikihilt ning on minu hinnangul pigem siiski vaid inventeerija Ülle Visnapuu oletus. Suure Kitlimäe koordinaadid: X: 6582095,1; Y: 615220,1.
- 15) **Hiieväli.** Ama küla (Haljala khk.). Varem olnud Vatku asundus. Hävinud. Koordinaadid: X: 6588895,4; Y: 616122,5.

Hävinud või väheperspektiivikad kohad:

- 1) **Raviallikas.** Jõepere (end. Valgma) küla. *Valgma külas Preediküla talu karjamaal on Vanajumala jälg kivi sees selgelt näha, nagu oleks inimene sinna palja jalaga peale astunud. Tähtendatud kivi alt niriseb ka väike allikas välja, missugust vett vanad rahvas pühaks pidasid ja nahahaigusi sellega arstisid.* Leitnud küll kivi, mis on muinsuskaitse all (MK 10259), kuid ilma sildita. Allikast pole jälgegi. Iseenesest on kivi lähedal oja, seega võiks eeldada, et varem jooksis allikas oja. Kivi koordinaadid: X: 6575241,1; Y: 623400,9.
- 2) **Altarikivi.** Jõepere küla. Olnud mäest veidi eemal, kuid maaparandusega toodud koos teiste kividega mäele. Suuri kive on Altarimäel liiga palju, et sealt ilma eelteadmisteta õiget leida. Altarimäe koordinaadid: X: 6575382,2; Y: 624549,8.
- 3) **Ohvrikivi.** Kadrina lähedal. *Kadrina juures asuval väiksel mäel on olnud ohvrikivi.* Teade umbmäärane.
- 4) **Hiis.** Kiku küla. Härjamäe künkal, Käänu talu juures. Ei leidu sellist talu ega ka sellenimelist mäge. On küll Kääniku talu, aga kohalikud pole hiiest ega ohvrikivist kuulnud. Kääniku talu (Pariisi k) koordinaadid: X: 6573360,7; Y: 620410,6.
- 5) **Ohvrikivi.** Kiku küla. Härjamäe künkal, Käänu talu juures. Ei leidu sellist talu ega ka sellenimelist mäge. On küll Kääniku talu, aga kohalikud pole hiiest ega ohvrikivist kuulnud. Kääniku talu (Pariisi k) koordinaadid: X: 6573360,7; Y: 620410,6.
- 6) **Hiietamm.** Kolu küla. *Hiietamm on Kolu Maide juures, seal on vana matusepaik.* Teade väheinformatiivne, ei leidnud ka matusepaika.
- 7) **Lante männid ehk eestlaste kirik.** Lante küla. Hiiekoht, kus kasvanud männid. 2003. aastal alles vaid üks puu. Kohaliku Ülle Visnapuu andmetel ei ole ta seal aga enam ühtegi puud märganud.
- 8) **Ohvrikivi.** Mäo küla. Hävinud juba 1880. aastal.
- 9) **Hiietamm.** Neeruti küla. Hävinud eelmise sajandi I poolel.
- 10) **Hiiekuusk.** Ohepalu küla. Üsna kahtlane teade, mis väidab, et ühe suure kuuse näol võis ehk hiiepuuga tegu olla. *Nende sauna juures oli suur, pikk kuusk. Sie paistis meile Koluks ära. Võibolla oli mõni iiekuusk.*
- 11) **Hiietamm.** Palmse küla. Olnud mõisa väravas. Hävinud.
- 12) **Hiis.** Põima küla. *Põima külas olla „Hiiepäälne“, kõrgem maakoht. Vististi olnud sääl mõni puu – hiiepuu – ennemalt või mõni ohverdamise kivi.* Nn Hiiepealne, mille kohta juba Hurda kogus (aastarv puudub) märgitakse, et see lage maa on. Käisin kohapeal, aga infot juurde ei saanud.
- 13) **Hiiekivi.** Põima küla. 1917. aasta teade kõlab nii, nagu ka hiiekivi oleks kadunud. Käisin kohapeal, aga infot juurde ei saanud.
- 14) **Orutaguse/Hulja männid.** Tirbiku küla. Hävinud.
http://vana.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/EL/vanaweb/0111/mall.html

- 15) **Kärdu allikas.** Tirbiku küla. *Kadrina kihelkonnas, Tirbiki külas on n.n. "Kärdu allikas", mis jookseb maa all. Teade ebamäärane.*
- 16) **Seamägi.** Tõugu küla. Pigem Endel Varepi küsimus, et kas tegu võib olla ohvrikohaga kui väide: *Kas seal on ohvrit viidud?* Muinsuskaitse (MK 10612) all on mägi Aadurahva talu maal – Seamägi. Koordinaadid: X: 6601532,3; Y: 604409,9.
- 17) **Tõugu hiis.** Tõugu küla. *Võhma külas on veel kaks kabeliaset ja Tõugu hiiest põhja poole Muuga hauad. Teade umbmäärane.*
- 18) **Allika talu Püha allikas.** Uku küla. Allikas küll EKI kartoteegi skeemil, kuid ei õnnestunud maastikul koos kohalike koduloo huvilistega leida.
- 19) **Hiie talu allikas.** Uku küla. Pole kohalikke, kellelt küsida. Hiie talu hävinud ja selle ümbrus metsastunud. Hiie talu koordinaadid: X: 6588784,3; Y: 614297.
- 20) **Hiie tamm.** Uku küla. Tamm hävinud. 1975. aastal olnud seal kaks väiksemat tamme, mida ilma kohalikega leida ilmselt võimatu.
- 21) **Hiis.** Uku küla. Hiie umbkaudses asupaigas Hiie talu ümbruses on pealtnäha tavaline mets, pole kedagi, kes oskaks näidata, kus hiis täpsemalt oli. Hiie talu koordinaadid: X: 6588784,3; Y: 614297.
- 22) **Hiiekivi.** Uku küla. Sarve talu lähedal. Kohalikud elanikud, kes oskaks juhatada, puuduvad. Sarve talu koordinaadid: X: 6588428,9; Y: 614238,4.
- 23) **Jumala kivi.** Uku küla. Kohalikud elanikud, kes oskaks juhatada, puuduvad.
- 24) **Ohvrikask.** Uku küla. Kohalikud elanikud, kes oskaks juhatada, puuduvad.
- 25) **Hiiemets,** Vatku küla. *Hiievälja koppel = Jaaguantsu talu karjamaa ja Peetri-Jaagu hiievälja heinamaa. Hiieväljal on Vahakivi. Vatku Hiieväli on Vahakivist edasi. "Küllast pisut üle kilomeetri kagu suunas on kadakase karjamaa äärel Jussikäabas. Selle I aastatuhande kivikalme juures olevat põlluala kutsuti veel hiljuti Hiieväljaks ja lähedast metsa Hiiemetsaks."* Tundub, et päris selge polnud juba varemalt, millega see Hiieväli täpsemalt piirnes.
- 26) **Ohvrikivi.** Vatku küla. Arheoloogia andmebaasi järgi hävinud.
- 27) **Hiieallikas.** Vohnja küla või vald? Väga umbmäärane teade. *Vohnja vallas elanud mees, kelle nime ei teata. Ta oli kuulnud selle säält oma isalt. Hiie allikas pidi olema üks katel ja see kõik kulda täis, aga seda kätte ei saa.*
- 28) **Mäeotsa allikas.** Võduvere küla. Kalevipoja higist tekkinud tervendav allikas. Allika kohal on tänapäeval tiik. Koordinaadid: X: 6577413; Y: 620245,2.

6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Inimesed, kellega kohtusin, kasvõi ainult põgusaks vestluseks ja tee küsimiseks, olid enamasti kohalikud või vähemalt kohalike olude osas hästi informeeritud.

Väga palju ma kohalikega kokku ei puutunud, sest enamus kohti oli kas lihtsasti leitavad või juhatasid mind sinna kohalikud teejuhid, kes kihelkonda ja maastikku hästi tundsid. Palju abi oli kohalikust vallatöötajast Ülle Visnapuust ning Ilumäe hiie piire ja allikate asukohti aitas täpsustada põline ilumäelane [REDACTED].

Teabepäeva viisin ma läbi Neeruti Seltsi õpitoa raames. Neeruti Seltsi eesmärk on eelkõige loodushariduslik tegevus – loengud, matkad jne. Ka teabepäeval sain juurde olulist infot, seega siiski leidub kihelkonnas inimesi, kes on huvitatud loodusest ja pärimusest, mis on loodusobjektidega seotud.

7. Tööde käigus ettetulnud probleemid

- Kui läheneda küsimusele täiesti subjektiivselt, siis minu kui inventeerija jaoks oli kõige suuremaks probleemiks see, mida teha olukorras, kus arhiiviteadete järgi justkui tundub olevat leitud õige paik, kuid ükski kohalik ei oska selle paikapidavust kinnitada ning samuti ei ole maastikul mingeid tähiseid, mille järgi võiks otsustada, kui suure maa-alaga on varemalt olnud pühapaiga näol tegu. Palju kasu ei ole enamikul juhtudel ka vanadest kaartidest, kus paljudel juhtudel on küll hiiemetsa kohal tõepoolest ka varemalt mets olnud, aga kas terve see mets on olnud hiis või mingi kitsam piirkond sellest, jääb siiski enamikul juhtudel vastuseta.
- Iseloomulike elementide jaotusest „elustik“ võiks jääda loetelust välja. Kuna inventeerimis käiakse sageli ka ajal, kui isegi objekti kõrval olevaid lehtpuid on raske määrata, siis pole mõtet rääkida taimestikust. Ja kui elustiku all pidada silmas loomi, siis selleks on aeg napp, et teha mingeid vaatlusi. Juhuslikult kohatud hiir või sisalik või kuulnud kägu ei anna inventuurilehele pühapaiga kui sellise kontekstis midagi juurde, pigem vähendab selle tõsiseltvõetavust. Kui pühapaiga läheduses näeb inventeerija tõepoolest midagi eriskummalist, on ilmne eeldada, et ta kirjutab sellest punkti „inventeerijate märkus“ all.
- Allikad. Raske on öelda, millal on allikas hävinud, kuna palaval suvel kuivab aeg-ajalt ära ka mõni muidu üsna veerohke allikas. Samuti, kui minna allika juurde kevadel, on keeruline öelda, kas tegu on lume sulamisest tingitud veega või on allikas tõepoolest läbi aasta aktiivne. Ilmselt siinkohal mingit üldist suunist välja tuua ei ole võimalikki.
- Üldiselt on endiselt harjumatu paikade hindamiseks kohaldatud hinnanguskaala, kus väikseim number tähistab positiivseimat hinnangut.
- Punkt „Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele“. Jääb arusaamatuks, mille alusel peaks inventeerija midagi arvama kihelkonna elanikkonnast isegi siis, kui ta kohtuks ja intervjuueeriks isegi umbes paarikümnet inimest. Täiesti ebavajalik punkt nii inventeerijale kui ka ilmselt muinsuskaitseameti töötajatele.

8. Töörühma ettepanek kaitse alla võtmise kohta

Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmiseks:

- 1) **Maarjamägi**, Hõbeda küla – Kad_Hõbeda_01;
- 2) **Maarjamäe allikas**, Hõbeda küla – Kad_Hõbeda_02;
- 3) **Kõnnu hiis**, Ilumäe küla – Kad_Ilumäe_01;
- 4) **Kõnnu hiie ohvriallikas**, Ilumäe küla – Kad_Ilumäe_02;
- 5) **Kõnnu hiie silmaallikas**, Ilumäe küla – Kad_Ilumäe_03;
- 6) **Pundi allikas**, Jõepere küla – Kad_Jõepere_02;
- 7) **Altarimägi**, Järni küla – Kad_Järni_01;
- 8) **Lodikivi**, Kallukse küla – Kad_Kallukse_01;
- 9) **Väike ohvrikivi**, Korjuse küla – Kad_Korjuse_02;
- 10) **Suur ohvrikivi**, Korjuse küla - Kad_Korjuse_03;
- 11) **Muuke ohvrikivi**, Palmse küla – Kad_Palmse_01;
- 12) **Hiiesalu**, Saukse küla – Kad_Saukse_01;
- 13) **Härjapea kivi** Uku küla – Kad_Uku_01;
- 14) **Uku kivi**, Uku küla – Kad_Uku_02;
- 15) **Kallukse mänd**, Vaiatu küla – Kad_Vaiatu_01;
- 16) **Hiietamm**, Vatku küla – Kad_Vatku_01;

- 17) **Ohvriallikas**, Vátku küla – Kad_Vatku_02;
- 18) **Vihaseo hiis**, Vihaseo küla – Kad_Vihaseo_01.

Töörühma ettepanek registreerida pärandkultuuri objektidena:

- 1) **Hiiekallas**, Arbavere küla – Kad_Arbavere_01;
- 2) **Jumala jalajäljega kivi**, Jõepere küla – Kad_Jõepere_01;
- 3) **Hiiealuse mets**, Korjuse küla – Kad_Korjuse_01;
- 4) **Vahakivi**, Palmse küla – Kad_Palmse_02;
- 5) **Paatermägi**, Neeruti küla – Kad_Neeruti_01;
- 6) **Uku haud, Vihaseo küla** – Kad_Vihaseo_02 (muuta pärandkultuuri kaardikihil paiga asukoht õigeks!).

9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad

- Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fotoarhiiv
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kartoteek
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse andmebaas Koobas
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi Kohapärimuse kaardirakendus Maa-ameti kaardiserveris (muuhulgas ajaloolised kaardid, kultuurimälestised, looduskaitseobjektid, pärandkultuuriobjektid).
- Eesti Kodu (1913). Nr 9.
- Joonuks, H (1972). *Võsu*. Tallinn.
- Jung, Jaan (1910). *Muinasaja teadus eestlaste maalt III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt*.
- Kaasik, Ahto (2019). *Pühapaikade teejuht*. Pegasus
- Kaasik, Ahto, Kütt, Auli, Rimmel, Mari-Ann (2009). *Ajaloolised looduslikud pühapaigad. Lahemaa rahvusparki Kuusalu kihelkonna osa*. Tartu
- Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi digiteeritud kaardid
- Tammik, Richard (2003). *Sinust, mu Hulja!: läbi sajandite tänapäeva*. Pärnu.
- Tarvel, E (1983). *Lahemaa ajalugu*. Tallinn.
- Tartu Ülikooli arheoloogiakabineti andmebaas

